

Totongi Huhu'i ki hano Foaki Mo'ui 'o ha Konga 'o e Sinó

Pepa Fakamatala

Fa'u 'e he: Ministry of Health. 2017.
Totongi Huhu'i Kiate Kinautolu 'Oku Foaki Mo'ui ha Konga Honau Sinó: Pepa fakamatala.
Uelingatoni: Ministry of Health.

Pulusi 'i 'Okatopa 2017
'e he Ministry of Health
PO Box 5013, Wellington 6145, New Zealand

ISBN 978-1-98-853930-0 ('initaneti)
HP 6737

'E ma'u atu 'a e pepá ni 'i he:
health.govt.nz

'Oku laiseni 'a e ngāué ni 'i he malumalu 'o e Creative Commons Attribution 4.0 Laiseni fakavaha'apule'anga. Ko e tefito 'o e me'á ni, 'okú ke tau'atāina ke: tufaki, 'o kau ki ai hono hiki tatau mo tufaki atu 'a e fakamatalá 'i ha founga pē; ohi (adapt); kau ki ai hano, fio fakafo'ou (remix), fulihi (transform) mo fakalahi 'a e fakamatalá. Kuo pau ke ke fakahā 'a e ma'u'anga fakamatalá, 'oatu ha fehokotaki'anga (link) ki he laiseni pea fakae'a kapau na'e fai ha ngaahi liliu.

Fakahokohokó

Talateu	1
Totongi Huhu'i kiate kinautolu 'oku foaki mo'ui ha kongā honau sinó	1
Fekau'aki mo e totongi huhu'i kiate kinautolu 'oku foaki mo'ui ha kongā honau sinó	3
Ko hai 'oku 'atā ki ai 'a e totongi huhu'i ki hono foaki mo'ui 'o ha kongā 'o e sinó?	3
Ko e founga 'o e totongi huhu'í	3
Lēsisita ki he totongi huhu'í	4
Tohi kole ki he mole 'o e vāhengá	5
Kole ke toe vakai'i 'a ho'o tohi kolé	6
Ko e hā 'a e ngaahi me'a kuo pau ke u 'oatu fakataha mo 'eku tohi kole?	7
Totongi atu 'o e huhu'í	9
'E tukuhau'i au?	9
Ko e hā 'a e me'a 'e hoko ki he 'eku ngaahi totongi KiwiSaver?	10
Ko e hā 'a e me'a 'e hoko ki he 'eku ngaahi totongi tokoni ki he fānaú (child support)?	10
Te u ala ma'u mai ha tokoni ki he tauhi fānaú pe tokoni 'i 'api?	10
Fetu'utaki mai	10
Fakamatala lahi ange	10

Talateu

Ki he ni'ihī tokolahi, ko hono ma'u mai 'o ha kofuua pe konga 'o e 'atē meī ha tokotaha mo'ui te ne tokoni ke tolonga ange mo lelei lahi ange 'a e tu'unga lelei 'o e mo'uí. Ko hono fakahoko 'o e fakalelei ni 'e toe hoko foki ia ko ha 'usia fakafiemālie lahi ki he tokotaha 'oku ne foaki 'a e konga 'o e sinó.

Ko ha fai tu'utu'uni lahi ia ki ha tokotaha ke ne foaki ha konga hono sinó. Kimu'a ke ke foaki ha konga ho sinó 'e fiema'u ke sivi fakafaito'o koe mo vakai'i pe 'oku fe'unga ke fai 'a e fa'ahinga tafá ni kiate koe. 'Oku lahi 'a e ngaahi fakamatala 'oku ala ma'u atu ki hono fakamatala'i 'o e ngaahi me'a 'oku kaunga ki he 'ete hoko ko ia ko ha tokotaha foaki 'o ha konga sino.

'A'ahi ki he www.health.govt.nz/liveorgandonation ki ha ngaahi fakafehokotaki 'aonga ki he fakamatala fekau'aki mo e ngaahi sivi, tafá mo e tu'unga 'e 'i ai 'a ho'o mo'uí hili 'a ho'o foaki.

'E tokoni atu 'a e kau ngāue ki he kau foaki 'i he ngaahi falemahakí mo talanoa atu ki he ngaahi fakaikiiki 'o e tafá pe 'oku tuha mo koe mo 'oatu ha ngaahi fakaikiiki ki he founa 'o e tafa fakafetongi (transplant process). Te nau ala 'oatu foki mo ha fale'i ki he ngaahi fāmili 'o e kau foaki. Kātaki 'o telefoni ki he Ministry of Health 'i he fika 0800 855 066 pe 0800 LIVE DONOR (0800 5483 3666) ke fakafehokotaki atu ai koe ki he tokotaha ngāue ki he kau foaki (donor liaison coordinator) 'i ho feitu'u'.

Totongi huhu'i kiate kinautolu 'oku foaki mo'ui ha konga honau sinó

'Oku fakatefito 'a e pepa fakamatalá ni 'i he totongi huhu'i 'oku 'atā atu ke fetongi 'aki 'a e mole ko ia 'i he vāhenga 'o kinautolu 'oku nau foaki ha konga honau sinó mo e founa ngāue ki aí. Ko e kakai 'oku nau foaki honau kofuua pe konga honau 'atē 'e fiema'u ke nau mālōlō mai meī honau ngaahi fatongia anga mahení ke fakahoko honau tafá mo fakaakeake foki. 'I Nu'u Sila', 'e malava ki he kau foaki mo'uí (donors) ke nau tohi kole ki ha tokoni fakapa'anga ke fetongi 'a e mole ko ia 'o honau vāhengá, mo e ngaahi fakamole ko ia ki he fefononga'akí mo e nofó 'i he taimi 'oku fiema'u ai ení. Te ke ala kole foki ki ha tokoni ki ha pa'anga hūmai 'oku 'ikai totongi atu lolotonga ho'o fakahoko 'a e ngaahi fuofua sivi.

Kapau 'oku 'i ai ha'o ngaahi fehu'i fekau'aki mo e totongi huhu'í, kātaki 'o talanoa ki ho'o tokotaha ngāue ki he kau foaki, telefoni ki he Ministry of Health 'i he fika 0800 855 066 lolotonga 'a e uiké pe 'imeili ki he: liveorgandonation@moh.govt.nz

Fononga 'a e ni'ihī 'oku foaki mo'ui ha konga honau sinó

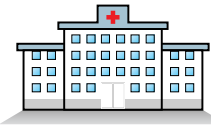
'E malava ke u foaki 'a hoku kofuuá pe ha konga 'o hoku 'atē?

Kapau te ke fakakaukau ke ke foaki atu ho kofuuá pe ha konga 'o ho 'atē, tomu'a telefoni ki he **Ministry of Health (Potungāue Mo'ui)** ki ha fakamatala lahi ange 'i he fika:

Te ke fou atu 'i ha ngaahi sivi ke vakai'i pe 'oku fe'unga ke fai 'a e tafa fetongí kiate koe. Ki ha ngaahi sivi makehe te ke fiema'u (ko ha ngaahi sivi kehe ange meí he leepi pe mei ho'o tōketaá), **'e ala 'atā atu 'a e National Travel Assistance (Tokoni Fakafonua ki he Fefononga'aki)** ke tokoni ki hono fua 'o e ngaahi fakamole ki he fefononga'aki mo e/pe nofo'angá.

Hili hono fakakakato 'a e sivi pea fakapapu'i 'a ho'o hoa tatau mo e tokotaha fiema'u, te ke ma'u atu leva ha 'aho kuo palani ki ai 'a ho'o tafá.

'E ala tokoni atu 'a e tokotaha ngāue ki he National Travel Assistance 'i ho'o falemahakí ke fokotu'utu'u eni ma'au.

Hoa tatau

'E ala 'oatu foki 'e he Ministry of Health ha totongi huhu'i ki he mole ko ia 'a ho'o vāhengá lolotonga 'a ho'o fakaakeake meí he tafá. 'E ala tokoni atu ki heni 'a ho'o tokotaha ngāue ki he foaki mo'ui.

Hili hono palani 'o e 'aho tafá, te ke ala fakahū atu leva 'a ho'o Foomu Koe ki he Mole 'o e Vāhengá (Application for Loss of Earnings Form) ki he Ministry of Health, mo e fakamo'oni ki he lahi 'o e tu'unga vāhenga 'e molé. 'E fika'i leva 'e he Ministry of Health 'a e lahi 'o e totongi huhu'i te ke ala ma'u atu.

Foaki

Mateuteu ke ngāue!

'E 'oatu 'e he falemahakí ha tohi fakafaito'o ki he ngaahi totongi 'e fakahokó. **'Oku 'oatu 'e he Ministry of Health 'a e totongi huhu'i tu'otaha 'i he uike lolotonga 'a ho'o fakaakeaké.**

Te ke ala foki ki he ngāué 'i he taimi pē te ke ongo'i mateuteu af. Kapau 'e hoko eni kimu'a 'i he taimi 'oku hā atu 'i ho'o tohi fakamo'oni fakafaito'ó, **fakahā atu ia ki he Ministry of Health 'i he vave tahá** ke ta'ofi leva 'a e ngaahi totongi.

'I ho'o foki ki he ngāué, 'e ta'ofi leva 'a e totongi huhu'i.

Te'eki mateuteu ki he ngāue!

Kapau 'oku te'eki ai ke ke mateuteu ke foki ki he ngāué kā kuo 'osi 'a e taimi 'oku faka'atā atu 'i ho'o tohi fakamo'oni fakafaito'ó, 'e fiema'u ke ke talanoa ki ho'o tokotaha ngāue fakapolofesinale fakafaito'ó ke ma'u atu ha fakalōloa. Kuo pau ke ke 'oatu 'a e tohi fakamo'oni fakafaito'o fo'ou ki he Ministry of Health 'i he vave tahá ke kei hokohoko atu 'a ho'o ngaahi totongi.

Te ke ala ma'u atu ha tohi fakamo'oni fakafaito'o 'e taha pea hokohoko atu mo e totongi ('o a'u ki he lōloa taha ko e uike 'e 12).

Fekau'aki mo e totongi huhu'i kiate kinautolu 'oku foaki mo'ui ha konga honau sinó

'Oku tokanga'i 'e he Ministry of Health 'a e totongi huhu'i ki he kau foaki 'o e konga mo'ui 'o e sinó 'i he malumalu 'o e Lao ki he Totongi Huhu'i ma'a e Kau Foaki Mo'ui 'o e Konga Fakaesinó 2016 (Compensation for Live Organ Donors Act 2016).

'I he malumalu 'o e lao ko 'ení, 'oku 'oatu ha totongi huhu'i ki he kau foaki mo'ui ke fetongi 'a e mole ko ia 'i honau ngaahi vāhengá hili hono foaki atu 'a e konga honau sinó. Ko e kau foaki mo'ui 'oku 'atā atu ki ai 'a e tokoní 'e ma'u atu 'enau totongi pa'anga fakauike meí he 'aho 'o honau tafá pea a'u atu ki he uike 'e 12 lolotonga 'enau fakaakeaké.

'E toe ala totongi fakafoki atu foki 'a e ngaahi fakamole 'a e kau foaki mo'ui ki he fefononga'akí mo e nofó 'i he 'ene fekau'aki mo e ngaahi sivi mo e tafá. Talanoa ki he tokotaha ngāue ki he kau foaki mo'ui pea te ne fakafehokotaki koe mo e kau Ngāue Fakafonua ki he Fefononga'akí (National Travel Coordinators) fekau'aki mo e me'á ni.

Ko hai 'oku 'atā ki ai 'a e totongi huhu'i ki hono foaki mo'ui 'o ha konga 'o e sinó?

'I Nu'u Sila, 'oku ala 'atā atu ki ha ki ha tokotaha 'okú ne foaki atu ha konga 'o hono sinó (kofuua pe 'ate) ki ha tokotaha 'oku 'atā atu ki ai 'a e ngaahi sēvesi fakapule'anga ta'etotongi ki he mo'ui lelei 'i Nu'u Sila, ha totongi huhu'i kapau 'oku mole hanau vāhenga. Fakatatau ki he totongi huhu'i 'oku ala ma'u atu 'i he malumalu 'o e Laó, 'e 'ikai fiema'u ia ke ke faka'aonga'i ho'o ngaahi 'aho poaki puké pe livi fakata'ú tukukehe kapau 'oku fiema'u ke ke nofo meí he ngāué 'o laka hake 'i he lahi taha ko e uike 'e 12 ko ia 'oku faka'atā 'e he Laó.

Kapau 'okú ke foaki ha konga 'o ho sinó kā 'okú ke nofo muli, 'oku 'atā atu 'a e totongi huhu'í kapau 'oku fakahoko 'a e tafa foakí 'i Nu'u Sila pea 'atā atu foki mo e ngaahi sēvesi fakapule'anga ta'etotongi ki he mo'ui lelei 'i Nu'u Sila ki he tokotaha 'oku foaki ki ai 'a e konga 'o e sinó.

Ki ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo hai 'oku 'atā atu ki ai 'a e ngaahi sēvesi 'a Nu'u Sila ki he mo'ui lelei, vakai ki he www.health.govt.nz/liveorgandonation

Ko e founa 'o e totongi huhu'í

'E talanoa atu 'a ho'o tokotaha ngāue ki he foaki mo'ui fekau'aki mo e founa ki hono ma'u atu 'o e totongi huhu'í lolotonga ho ngaahi sivi. Kapau 'oku 'atā atu 'a e totongi huhu'i kiate koe, pea 'e ala mole ha konga ho vāhengá tupu meí ho'o foaki ko ia 'o e konga ho sinó, 'e ala tokoni atu 'a e tokotaha ngāue ki he foaki mo'ui ke ke muimui ki he ngaahi sitepu 'oku fiema'ú mo fakafonu 'a e ngaahi foomu fekau'akí.

Lēsisita ki he totongi huhu'í

Ko e 'uluaki sitepú ko e lēsisita ki he totongi huhu'í. 'Oku fa'a ala fakahoko eni 'i he taimi kuó ke fakahoko ai ho 'uluaki sivi fakafaito'ó pea ala fiema'u ke ke tohi kole ki ha totongi huhu'i kapau 'e fakangofua atu ke ke hoko ko ha tokotaha foaki mo'ui. 'E kei fiema'u pē ke fakahoko ho ngaahi sivi lahi ange kimu'a ke fakapapau'i ho'o hoko ko ia ko ha tokotaha foaki mo'ui pea mo ma'u atu foki mo ha 'aho ke fakahoko ai ho tafá.

'E talanoa atu ho'o tokotaha ngāue ki he foaki mo'ui fekau'aki mo e faingamālie ko ia ke ke lēsisita ai ki he totongi huhu'í lolotonga ho ngaahi sivi. 'Oku 'oatu 'i he lēsisitá ki he Ministry of Health ha fakamatala nounou fekau'aki mo koe ke malava ai ke vave 'emau ngāue ki ho'o tohi kole ki he totongi huhu'í kapau te mau ma'u ia 'i he kaha'ú. Kapau 'oku 'unuaki kimu'a ho 'aho tafá, 'e toe tokoni foki kiate kimautilu ke mau tomu'a ma'u ha fakamatala fe'unga, pea 'e fai leva homau lelei tahá ke ma'u atu ho'o totongi huhu'í 'i he vave taha 'e ala lavá.

'E fiema'u ke ke fakafonu 'a e Registration for Loss of Earnings Form (Foomu Lēsisita ki he Mole 'a e Ngaahi Vāhenga) ki he foaki 'o e kongá ki he sinó meí he www.health.govt.nz/liveorgandonation.

Hili ho'o fakafonu 'a e foomú, kātaki 'o:

- 'imeili ki he: liveorgandonation@moh.govt.nz
- pe lí 'i he meilí ki he:
Live Organ Donor Compensation
Sector Operations
Ministry of Health
PO Box 1026
Wellington 6140.

Te ke ma'u atu ha tohi meí he Ministry of Health 'o fakapapau'i kuo lēsisita koe ki he totongi huhu'i ma'a e kau foaki mo'ui. 'E toe tala atu foki 'i he tohi ni 'a e me'a hoko ke ke ngāue ki aí.

Tohi kole ki he mole 'o e vāhengá

Ko e sitepu hokó ko e tohi kole ki he totongi huhu'í. Ko e taimi pē 'e fakapapau'i ai 'oku fe'unga ke ke hoko ko ha tokotaha foaki mo'ui ki ha tokotaha kehe pea 'oatu 'e ho'o tokotaha ngāue ki he foaki mo'uí ha 'aho ki ho tafá, te ke ala tohi kole leva ki ha totongi huhu'i ke fetongi 'a e mole ko ia ho vāhengá. 'I ho'o fakafonu ko ia ho'o foomu kolé, 'okú ke 'oatu ai ha fakamatala fakaikiiki fekau'aki mo koe mo ho tu'unga vāhengá ki he Ministry of Health ke malava ai ke mau 'oatu ha ngaahi totongi taimi totonu mo tonu kiate koe 'i he hili ho tafá. 'E ala fetu'utaki 'a e Ministry of Health ki ho'o ngāue'angá fekau'aki mo ha fakamatala ki ho'o vāhengá ke fakafaingofua'i ange ai 'a e founhá kiate koe. 'E tokoni atu 'a ho'o tokotaha ngāue ki he foaki mo'uí kiate koe ke fakafonu 'a ho'o ngaahi foomú kapau te ke fiema'u eni.

Ke ke tohi kole:

- fakakakato 'a e foomu Application for Loss of Earnings Form 'i he fehokotaki 'initaneti (link) www.health.govt.nz/liveorgandonation
- fakakau ki ai 'a e kotoa 'o e ngaahi me'a poupuu fakapepa 'e fiema'u 'e he Ministry of Health ke fika'i 'a e totongi huhu'i tonú pea totongi atu ia kiate koe me'i he 'aho 'o e tafá
- fakakakato 'a e lisi 'o e ngaahi me'a ke fai kimu'a ia ke ke fakahū 'a e ngaahi fakamatalá kotoa mo e foomu kuo fakafonú ki he Ministry of Health.

Fakahū mai 'a ho'o foomu Application for Loss of Earnings Form **'i ha 'aho 'e 60 kimu'a** 'i he 'aho kuo palani ki ai ho tafá ke fakapapau'i ai 'oku maau 'a e me'a kotoa pē ke kamata 'a e ngaahi totongi hili ho tafá.

'E 'i ai ha ngaahi taimi 'e ni'ihí, tautefito kapau 'okú ke foaki hao 'ate, 'e 'ikai fa'a a'u ki he 60 'a e ngaahi 'aho ko ia ke fakahoko mai ai ho'o tohi kolé kimu'a 'i he 'aho kuo palani ki ai ho tafá. Kapau 'oku kole atu ke ke foaki ha konga ho sino' 'i ha vaha'a taimi nounou ange, 'e fakamu'omu'a 'e he Ministry of Health 'a ho'o tohi kolé hili pē 'a e kakato mai 'a e ngaahi me'a 'oku fiema'ú. Kapau 'e 'ikai malava ke ke fakakakato 'a ho'o tohi kolé kimu'a ho tafá, kātaki 'o fakahā mai ia kiate kimautilu 'i he vave tahá hili ko ia ho tafá. Kuo pau ke ma'u mai 'e he Ministry of Health 'a ho'o tohi kolé 'i loto 'i he **'aho 'e 60** me'i he 'aho 'o ho tafá ke ma'u atu ha totongi huhu'i 'o kamata lau me'i mu'a. Kapau 'oku 'i ai ha'o ngaahi fehu'i fekau'aki mo e ngaahi foomú kātaki 'o fetu'utaki ki ho'o tokotaha ngāue ki he foaki mo'uí pe ki he timí 'i he 'imeili 'i laló. Te mau fiefia 'aupito ke tokonia koe.

'E tokoni atu 'a ho'o tokotaha ngāue ki he foaki mo'uí kiate koe ke fakafonu 'a ho'o ngaahi foomú kapau te ke fiema'u eni. Hili ho'o fakakakato 'a e foomú mo ho'o ngaahi me'a fakapepá, te ke ala:

- 'imeili kinautilu ki he: liveorgandonation@moh.govt.nz
- lī kinautilu 'i he meilí ki he:
Live Organ Donor Compensation
Sector Operations
Ministry of Health
PO Box 1026
Wellington 6140.

'E vave ange 'emaui ngāue ki ho'o tohi kolé kapau te ke 'imeili mai 'a ho'o ngaahi foomú mo e ngaahi me'a fakapepá.

'E tohi atu 'a e Ministry of Health 'o fakapapau'i atu pe 'oku 'atā atu 'a e totongi huhu'í kiate koe 'o fakatatau ki he Laó mo fakamatala'i atu 'a e lahi 'o e pa'anga te ke ala ma'u atú 'i he uike takitaha. 'Oku 'atā atu 'a e totongi huhu'i' 'o a'u ki he uike 'e 12 kapau te ke fiema'u ia ke fakapapau'i 'okú ke mo'ui lelei kimu'a pea' ke toki foki ki he ngāué.

Kole ke toe vakai'i 'a ho'o tohi kolé

Kapau 'okú ke ongo'i 'oku 'ikai tonu 'a e lahi 'o e totongi huhu'i kuo mau fika'i atú, te ke ala kole ki he Ministry of Health ke toe vakai'i ia.

Ke ke kole hano toe vakai'i, kuo pau ke ke fakafonu 'a e foomu Review Request for Loss of Earnings Form (vakai ki he www.health.govt.nz/liveorgandonation) pea fakakau ki ai 'a e ngaahi 'uhinga 'okú ke kole ai ke toe vakai'i ai iá. 'E toe fiema'u foki ke ke 'omai mo ha ngaahi fakamatala fakalahi mo e ngaahi me'a fakapepa fekau'aki ke pou pou ki ho'o kolé. Kuo pau ke ke fakahā mai 'a ho'o kole ki hono toe vakai'í 'i loto 'i he **'aho 'e 30** meí he 'aho ko ia na'e ma'u atu ai 'a ho'o tohi na'e fakahā atu ai 'a e lahi ho'o totongi huhu'í.

Kapau 'oku 'ikai ke ke fiemālie ki he ola 'o e toe vakai'í ni, te ke ala kole ke toe vakai'i ia 'e ha tokotaha tau'atāina. Kuo pau ke ma'u atu 'e he Ministry of Health 'a ho'o kole ki he vakai'i tau'atāina 'i loto 'i he **'aho 'e 30** meí he 'aho na'e 'uluaki vakai'i ai 'a e tu'utu'uní. 'E fakahā atu 'e he tokotaha vakai'i tau'atāina 'a e ola 'o 'enau tu'utu'uní, pea mo fakahū atu foki ha tatau 'o 'enau tu'utu'uní ki he Ministry of Health.

Ko e hā 'a e ngaahi me'a kuo pau ke u 'oatu fakataha mo 'eku tohi kole?

'E fiema'u ke ke 'omai ha fakamo'oni ki ho'o tu'unga fakangāue: pe ko e tokotaha ngāue totongi koe (employee), ngāue fakaetautaha (self-employed), pe ko ha tokotaha koe 'okú ke ngāue mo ma'u 'inasi 'i ha kautaha. 'E fiema'u foki ke ke 'omai mo ha tatau 'o ho'o 'akauni pangikee. 'E ala fetu'utaki 'a e Ministry of Health ki ho'o ngāue'angá fekau'aki mo ha fakamatala ki ho'o vāhengá ke fakafaingofua 'i ange ai 'a e founa ngāue kiate koe.

Ko e kau foaki mo'ui kotoa pē 'oku nau ma'u atu ha totongi huhu'i 'e fiema'u ke ke 'omai ha foomu Fakahā ki ho Tu'unga Tukuhaú (Tax code declaration – IR330) kuo 'osi fakafonu.

Kapau ko ha mēmipa koe 'o e KiwiSaver, 'e fiema'u foki ke ke 'omai mo ha foomu totongi ki he KiwiSaver (deduction – KS2) kuo fakafonu pe ko ha tatau 'o e fanongonongo atu ki ho'o mālōlō fakataimi meí he ngaahi tākaki atu ki aí (contributions holiday notice).

Ko e ngaahi foomú ni 'oku ma'u atu ia meí he www.ird.govt.nz. Kātaki 'o fetu'utaki ki he Inland Revenue kapau 'okú ke ma'u atu 'a e Working for Families tax credits pe 'i ai ha'o ngaahi fatongia totongi fakapa'anga ki ha fānau ke fai ha talanoa fekau'aki mo e founa 'e ala uesia ai koe kapau 'e ma'u atu ha totongi pa'anga fakalūkufua.

Kapau ko ha tokotaha ngāue totongi koe, 'e fiema'u ke fakafonu mai 'a e:

- ☐ Fakapapau ki ho'o kouti fakatukuhaú (Tax code declaration – IR330)
- ☐ Foomu to'o totongi KiwiSaver (KiwiSaver deduction – KS2)

Kapau 'okú ke ngāue fakaetautaha 'e fiema'u ke ke 'omai 'a e:

- ☐ tatau 'o ho'o fakamatala tukuhaú fakamuimui tahá kuó ke faile mo e Inland Revenue
- ☐ tohi meí he Inland Revenue 'oku fakaikiiki ai 'a ho'o ma'u'anga pa'angá (mei ho'o fakamatala tukuhaú fakamuimui tahá), pe
- ☐ te ke ala 'omai ha fakamatala fekau'aki mo ho'o ma'u'anga pa'angá mei ho'o ngāue'anga fakamuimui tahá kapau na'e 'ikai fiema'u ia ke ke faile ha fakamatala tukuhaú 'i he ta'u kuo 'osí
- ☐ fakapapau ki ho'o kouti fakatukuhaú (Tax code declaration – IR330)
- ☐ foomu totongi 'o e KiwiSaver (KiwiSaver deduction – KS2) kuo fakafonu

Kapau ko ha tokotaha ngāue mo ma'u 'inasi koe, 'e fiema'u ke fakafonu mai 'a e:

- ☐ Shareholder Employee Certificate (Tohi Fakamo'oni ki he Ngāue mo Ma'u 'Inasi)
- ☐ Fakapapau ki ho'o kouti fakatukuhaú (Tax code declaration – IR330)
- ☐ foomu totongi 'o e KiwiSaver (KiwiSaver deduction – KS2) kuo fakafonu

Kapau ko ha tokotaha foaki mo'ui koe mei muli, 'e fiema'u ke ke:

- ☐ 'omai 'a e fakamo'oni ki ho'o ma'u'anga pa'angá 'i he uike 'e 52 fakamuimui tahá meí he Potungāue Tukuhaú 'i he fonua 'okú ke nofo aí
- ☐ 'omai ha tatau 'o ho'o fakamatala tukuhaú fakamuimui tahá.

Kuo pau ke liliu kotoa 'a e ngaahi me'a fakaepá ki he lea Faka-Pilitāniá pea fakapapau 'i 'oku tonu ia 'e ha 'Ofisi Faka'amipasitoa Nu'u Sila, Konisela pe tokotaha ngāue 'ofisiale 'i ha 'Ōfisi Talafekau Lahi, pe ko honau fakafofonga kuo fakanofa 'i he fonua ko iá.

Kapau ko ha tokotaha foaki mo'ui ko e mei muli, kātaki 'o fakatokanga'i ange 'oku tukuhau'i 'a e totongi huhu'i kotoa pē. Fetu'utaki ki he Inland Revenue (Potungāue tukuhau 'a Nu'u Silá) ke kole ha'o fika tukuhau (IRD number). 'E fiema'u ke ke fetu'utaki ki he ma'umafai tukuhau 'i ho fonuá ke fakapapau'i pe 'oku fiema'u ke ke totongi ha tukuhau 'i ai.

Ko e fika telefoni 'a e Inland Revenue kiate kinautolu 'oku telefoni mei muli ko e: +64 4 978 0779.

Kātaki 'o tokanga'i ange kapau ko ha tokotaha foaki mo'ui koe mei muli, 'e 'oatu 'a ho'o totongi huhu'í 'o kamata lau meí he 'aho na'e fakahoko ai 'a ho tafá mo e lolotonga ko ia 'a ho'o fakaakeaké lolotonga 'a ho'o 'i Nu'u Silá. Te mau fakahū 'a e totongi huhu'i ki ha pangikē 'i Nu'u Sila te ke fokotu'u maí.

Totongi atu 'o e huhu'í

Kapau 'oku 'atā atu 'a e totongi huhu'í ki hano foaki mo'ui ha konga ho sinó, te ke ma'u atu 'a e pēseti 'e 100 'o ho'o vāhenga ko ia kuo molé hili hano fika'i 'o a'u ki he lahi taha ko e uike 'e 12 meí he 'aho tafá.

'E feliuliaki 'a e pa'anga te ke ma'u atu 'o fakatatau ki he:

- lahi ho tu'unga vāhenga kuo mole atú tupa meí he foaki 'o e konga 'o ho sinó ('oku mau fika'i fakauike eni ko e mahu'inga 'o ho'o ma'u'anga pa'anga 'i he ta'u kuo hili)
- lōloa 'o e taimi te ke fakaakeake aí (a'u ki he uike 'e 12).

'E 'oatu 'e ho'o senitā faitafá ha'o tohi fakamo'oni fakafaito'o ke kamata'aki. 'E ala ma'u atu hano fakalahi 'o ho'o ngaahi tohi fakamo'oni faakafaito'ó 'o makatu'unga 'i ho'o fakaakeake pea 'e hokohoko atu 'a ho'o totongi huhu'í kae 'oua kuo 'osi 'a e taimi 'oku 'aonga ki ai 'a ho'o ngaahi tohi.

Kuo pau ke ke fakahā ki he Ministry of Health 'a ho'o foki ko ia ki he ngāué ke mau ta'ofi leva 'a ho'o ngaahi totongi huhu'í. Kapau 'e 'ova atu 'a e ngaahi totongi, 'e 'eke 'e he Ministry of Health ke totongi fakafoki mai eni.

'Oku totonu ke kamata atu 'a e ngaahi totongi fakauiké 'i he 'aho Pulelulu 'oku muimui atu meí he 'aho ko ia na'e fai ai ho tafá. 'E ala 'i ai ha toloi 'i heni kapau na'e ma'u atu 'e he Ministry of Health 'a ho'o Foomu Tohi Kole ki he Mole 'a e Ma'u'anga Pa'angá mo e ngaahi me'a fakaapepá 'i ha taimi na'e si'i hifo 'i he **'aho 'e 60** kimu'a 'i he 'aho ke fakahoko ai 'a ho tafá. Kapau 'oku 'ikai ha faingamālie ke fakahū taimi lahi ai eni koe 'uhí he 'oku palani ho tafá ke fakahoko 'i ha 'aho 'oku si'i hifo 'i he 'aho 'e 60, 'a ia 'e ala hoko foki eni ki he tafa fetongi 'o e 'até, 'e fakamu'omu'a 'e he Ministry of Health 'a ho'o tohi kolé mo totongi atu ia 'i he vave tahá.

Kapau 'e 'ikai te mau ma'u ha tohi kole 'i loto 'i ha taimi fe'unga kimu'a ho tafa foakí, te mau ala lava 'o fakakau atu 'a e ngaahi 'aho kimu'á 'i he taimi ko ia te mau ma'u mai ai 'a e kotoa 'o e ngaahi me'a fakaapepa 'oku mau fiema'ú. 'E ala hoko eni 'i he ngaahi tafa 'o e 'até mo e taimi 'e 'unuaki ai kimu'a ha tafa 'o e kofuuá meí he 'aho na'e 'uluaki palani ki ai 'a e tafá. 'I he ngaahi keisi ko 'ení, 'e fiema'u ke ke fakahū mai 'a ho'o tohi kolé **'i loto 'i he 'aho 'e 60** hili ange 'a ho tafá ke ala 'atā atu 'a e totongi huhu'í.

Kapau 'e toloi ho ho tafá 'o laka hake 'i he māhina 'e tolú, 'e ala fiema'u ke ke toe fakafonu ha foomu Application for Loss of Earnings 'e taha. Kātaki 'o telefoni ki he Ministry of Health 'i he fika 0800 855 066 ki ha fale'i fekau'aki mo e me'a ni.

Vakai ki he peesi 3 fekau'aki mo e ngaahi makatu'unga ki heni.

'E tukuhaui au?

'Oku tukuhaui 'i Nu'u Sila 'a e totongi huhu'í kotoa pē te ke ala ma'u. 'E to'o 'a e tukuhaui 'o makatu'unga 'i he fa'ahinga 'o e tukuhaui (tax code) te ke fakahā 'i ho'o foomu IR330 (Tax code declaration - IR330). 'E to'o 'e he Ministry of Health 'a e tukuhaui kotoa pē, 'o hangē ko e PAYE, Kiwisaver mo e nō fakaakó, kimu'a pea mau toki totongi koe.

Kātaki 'o fakatokanga'i ange 'e 'ikai ke totongi 'e he Ministry of Health 'a e ngaahi foaki 'ofa 'okú ke fa'a totongi mei ho'o vāhengá lolotonga ho'o ma'u atu 'a e totongi huhu'í. Neongo eni, te ke ala hokohoko atu pē 'a ho'o foaki 'ofá ki he kautaha ngāue 'ofa te ke fili ki aí lolotonga ho'o ma'u atu 'a

e totongi huhu'í. Te ke toki ala kole ha totongi fakafoki (claim a tax credit) 'i he 'osi 'a e ta'ú meí he Inland Revenue, kapau kuo fakangofua 'a e kautahá.

Ko e hā 'a e me'a 'e hoko ki he 'eku ngaahi totongi KiwiSaver?

'Oku fehu'i atu 'e he foomu Application for Loss of Earnings pe 'oku to'o ha'o totongi KiwiSaver pea mo vakai pe 'oku ke lolotonga mālōlō meí he tñaki ki ai (contributions holiday). 'E to'o 'e he Ministry of Health 'a e totongi 'oku 'oatu 'e ho'o ngāue'angá ki he KiwiSaver 'i he tu'unga totongi tatau mo ia 'oku 'oatu 'e ho'o ngāue'angá. Kapau 'oku ke lolotonga mālōlō meí ho'o tñaki atu ki ai, 'e 'ikai leva to'o 'e he Ministry of Health ha totongi ki he KiwiSaver.

Ko e hā 'a e me'a 'e hoko ki he 'eku ngaahi totongi tokoni ki he fānaú (child support)?

'E 'ikai to'o 'e he Ministry of Health ha ngaahi totongi tokoni ki he fānaú tukukehe kapau 'e tu'utu'unia eni 'e he Inland Revenue. Ko ho fatongia ia ke ke talanoa ki he Inland Revenue fekau'aki mo e me'a ni. Ko e fika telefoni 'a e Inland Revenue fekau'aki mo e ngaahi faka'eke'eke fekau'aki mo e ngaahi totongi tokoni ki he fānaú ko e 0800 221 221.

Te u ala ma'u mai ha tokoni ki he tauhi 'o e fānaú pe tokoni 'i 'api?

'Oku 'ikai 'atā atu ha tokoni ia ki he tauhi 'o e fānaú (child care) pe ki he tokoni 'i 'apí (home help) 'i he malumalu 'o e lao Compensation for Live Organ Donors Act 2016.

Fetu'utaki mai

Kapau 'oku 'i ai ha'o ngaahi fehu'i pe te ke fie talanoa ki ha taha fekau'aki mo e totongi huhu'í:

- telefoni ki he Ministry of Health 'i he fika 0800 855 066 'i he vaha'a o e taimi 8 pongipongi mo e 5 efiāfi lolotonga 'o e uiké, tukukehe 'a e ngaahi 'aho Pulelulú 'oku mau ava ai meí he 9.30 pongipongi
- telefoni ki he 0800 LIVE DONOR (0800 5483 3666)
- 'imeili mai kiate kimautilu 'i he liveorgandonation@moh.govt.nz.

Fakamatala lahi ange

Te ke ala ma'u atu ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e Totongi Huhu'i Kiate Kinautilu 'Oku nau Foaki Mo'ui ha Konga Honau Sinó 'i he uepisaiti 'a e Ministry of Health: www.health.govt.nz/liveorgandonation. Te ke toe ala ma'u atu foki 'a e me'á ni mo e ngaahi me'a fakapepa kehe, kau ki ai 'a e ngaahi foomu kotoa pē 'i he fakafehokotaki ni (link).

'Oku 'oatu 'i he ngaahi uepisaiti ni 'a e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e foaki mo'ui 'o ha konga 'o e sinó 'i Nu'u Silá.

National Renal Transplant Service 'i he Ministry of Health: www.health.govt.nz/about-ministry/leadership-ministry/expert-groups/national-renal-transplant-service

Organ Donation New Zealand: www.donor.co.nz

Kidney Health New Zealand: www.kidneys.co.nz

Live Kidney Donation Aotearoa: www.kidneydonor.org.nz

New Zealand Liver Transplant Recipients: www.livers.org.nz

'Oku 'oatu 'i he ngaahi uepisaiti ni 'a e fakamatala fekau'aki mo e ngaahi me'a fakatukuhaú.
Inland Revenue: www.ird.govt.nz

MANATŪ HAUORA

HP 6737
Tongan